

MOTIV I VINOST

I

Pojam, značaj i vrste motiva

1. **Pojam motiva.** Motiv je pokretač ljudske aktivnosti. To je ona unutrašnja, psihološka snaga koja izazove i pokrene čoveka na određenu akciju. Ta akcija, odnosno aktivnost može biti izražena u formi činjenja ili nečinjenja, trpljenja ili nekoj drugoj formi. Međutim, motiv nije samo izazivač i pokretač, već isto tako i usmerivač akcije, određujući joj pravac i intenzitet dejstva pa i modalitet njenog ispoljavanja.

Ovakvo shvatanje motiva je vladajuće u savremenoj psihologiji, ma da ne i jedino. To opšte shvatanje izraženo je dosta različitim definicijama. Tako, npr. po Tjeplovu motiv je »ono što čoveka pobuđuje na postavljanje jednih ili drugih ciljeva«. ¹⁾ Prema američkim autorima D. Kreč-u i R. Kračfild-u, motiv je »potreba ili želja udružena sa namerom da se postigne odgovarajući cilj«. ²⁾ Dr B. Lorenc smatra da su »motivi u punom smislu samo svesne, razumne pobude voljnih radnji«. ³⁾ Ima autora koji ne definišu motiv, već govore samo o motivaciji kao opštem pojmu bez njenog preciziranja. ⁴⁾ Neki suprotno gornjim definicijama ne smatraju da je motiv svojstven samo čoveku. Tako, Dr T. Tomeković govoreći o osnovnim motivima kaže da su »urođeni, zajednički za sve životinje i ne mogu se iskoreniti. Takvi su motivi glad i žeđ«. ⁵⁾ Teško bi se moglo prihvatiti da kod životinja postoje motivi. Mi smo uvereni da se aktivnosti životinja, čak i kod zadovoljenja osnovnih fizioloških potreba, ne određuju motivima već instiktima. Motiv je ipak svesno shvaćena pobuda nastala na bazi potreba. On ostaje svesno shvaćena pobuda čak i onda kad bazira na fiziološkim potrebama, tj. na nagonima.

Pitanje pojma motiva je svakako jedno od osnovnih pa i najvažnijih pitanja u psihologiji. I ne samo u psihologiji nego i u krivičnom pravu koje se ovde oslanja na nju, jer se služi njenim kategorijama

¹⁾ B. M. Tjeplov: Psihologija, Beograd, 1948, str. 165.

²⁾ D. Kreč, R. Kračfild: Elementi psihologije, Beograd, Naučna knjiga, 1969, str. 280.

³⁾ Dr B. Lorenc: Psihologija, Beograd, 1926, str. 294.

⁴⁾ Vidi Dr T. Tomenović: Psihologija, Beograd, 1962, str. 62, isto tako i Dr M. Zvonarević: Psihologija — Opća psihologija, Zagreb, 1958, str. 55.

⁵⁾ Dr T. Tomeković, op. cit. str. 63.

koje su veoma značajne za oblast čovekove krivice kada izvrši krivično delo. Zar većiti ljudski problem: zašto se neko ponašao ovako a ne onako, zašto je postupio na ovaj a ne na onaj drugi i bolji način, nije istovremeno i psihološki ali i krivičnopravni problem? Jedno od prvih pitanja koje je zabeležila Biblija bilo je: zašto je Kain ubio svoga brata Avelja. Znači da se još od magičnih, biblijskih vremena postavilo pitanje o razlozima ponašanja, a pre svega o razlozima nedopuštenog, štetnog i opasnog ponašanja, dakle kriminalnog ponašanja. Zar se time ne dokazuje da motiv kao psihološka kategorija jeste istovremeno i krivičnopravna kategorija, jer postavljeno pitanje nije poniklo iz čiste radoznalosti, već iz potrebe da se usklade ljudska ponašanja i obezbedi opstanak i razvitak ljudske zajednice i to putem zaštite i zajednice kao celine i pojedinca od ponašanja kojim se ugrožavaju njihova osnovna dobra. Na ovo pitanje, koje je postavljeno veoma davno, sledili su različiti odgovori s obzirom na ljudsko saznanje ili, bolje rečeno, poznavanje prirodnih i društvenih zbivanja i zakonitosti tih zbivanja. Teorije koje su nastale u težnji da odgovore na ovo većito i svakodnevno pitanje najrečitije govore o stupnju naučne spoznaje ljudske prirode odnosno ljudske duše, kako se to figurativno često kaže.

Prvo tumačenje, koje sadrži i Biblija, je magijsko-religioznog karaktera. Prema ovom primitivnom shvatanju, čovekovo ponašanje je određeno dobrim ili zlim duhom koji je ušao u čoveka spolja. Njegovo je, dakle, ponašanje determinisano višom silom. Čovek je samo rob te više sile, automatizam koji vrši njenu volju. Kain je, prema biblijskom predanju, ubio svoga brata Avelja zato što je bio zao, a zao je bio zato što je u njega ušao đavo koji je zagospodario njegovom voljom. Suprotno njemu, Avelj je odraz dobrote pošto je njegovom voljom gospodario božanski duh. Dakle, borba između dobra i zla vodi se svuda u prirodi pa i čoveku. Od toga koja će od ovih sila pobediti zavisice i čovekovo ponašnje. On nije gospodar svoga ponašanja, pa ne može ni odgovarati za njega.

Daleko kasnije čovekovo ponašanje biće protumačeno kao slobodni izraz čovekove volje. Prema ovoj teoriji »slobodne volje«, koja je poznata i u krivičnom pravu a čiji je izvor u idealističkoj filozofiji, volja čoveka je potpuno slobodna i ničim neograničena. Čovek je, dakle, potpuni gospodar svoga ponašnja, jer je njegova volja jedina determinanta ponašnja. Volja kao psihološka kategorija ima značajnu ulogu u životu čoveka, u njegovom ponašanju pa stoga i u domenu krivičnog prava, ali ona nije ni svemoćna ni jedina kategorija koja određuje čovekovo ponašnje. Šta više, neki psiholozi smatraju da ona i nije neka samostalna psihološka kategorija, pa čak da nije ni realni »već subjektivni idealni psihološki faktor«. ⁶⁾ Možda je ovo i tačno, međutim, veći broj autora ipak govori o volji kao realnoj psihološkoj kategoriji, kao o snazi koja savladava unutrašnje i spoljne prepreke i omogućava da se delatnošću ostvari zamišljeni cilj. Činjenica je da aktiviraje volje pa i njena snaga dejstva zavise od motiva.

⁶⁾ Dr M. Zvonarević, isto str. 70.

Da li je, pak, ona samostalna kategorija ili samo stadijum u dejstvu motiva, odnosno nov kvalitet koji se rađa na putu razvoja motivacije, ostaje kao problem psihološke nauke. Za nas je bitno da ustanovimo da je volja jedan od najvažnijih regulatora ponašanja. To znači da ona nije jedini regulator, a još manje pokretač ponašanja, jer i ona sama mora biti pokrenuta. Ovom teorijom ne daje se odgovor na problem motiva. On se zapravo negira.

Po drugom shvatanju, koje je takođe proizašlo iz idealističke filozofije nešto kasnije od prethodnog, osnov ljudskog ponašanja traži se u ljudskoj prirodi. Naime, u ljudskoj prirodi postoje neki ideali i težnje kao trajne, večite kategorije. Budući da su takvi večiti ideali i težnje imanentni ljudskoj prirodi to su oni i pokretači ljudskog ponašanja. Najpre, ideali i težnje nisu večni i nepromenljivi, već stalno se rađaju i umiru i uvek se menjaju. Dalje, ideal je predstava o nekoj objektivnoj kategoriji. To je projekcija dalekog cilja. Kao takav on može da deluje kao motiv ali se motiv ne može poistovetiti sa njim, jer on postavlja konkretan cilj. Deliktno ponašanje nije svakako večiti ideal ljudske prirode, a ipak i ono je motivisano. Najzad, ideal shvaćen u smislu ove teorije nije konkretna težnja koja je zavisna od materijalnog sveta pa je stoga i nenaučna.

Materijalističko shvatanje polazi od činjenice da motiv kao subjektivna, svesna kategorija ima osnova u objektivnoj kategoriji. On je samo odraz ove kategorije u svesti. Taj osnov iz koga izvire motivi jesu potrebe koje nastaju u čoveku kao biološkom, psihološkom i socijalnom biću. Posmatrana sa ovog stanovišta, čovekova se aktivnost neizvodi iz njegovog mišljenja, već iz njegovih potreba kao materijalne baze, koje se odražavaju u njegovoj glavi i postaju svesno saznanje. Tek kad nastane svest o potrebi traži se put i način njenog zadovoljenja. I ta svesno shvaćena potreba čoveka kao biološkog, psihološkog i socijalnog bića jeste u stvari motiv koji će ga pokrenuti na akciju da zadovolji nastalu potrebu. Same pak potrebe nastaju na bazi poremećaja u ravnoteži u nekoj od navedenih oblasti. Tako, biološke potrebe glad ili žeđ nastaju na bazi nedostataka hranljivih supstanci odnosno tečnosti u organizmu, dok psihološke i socijalne potrebe nastaju kao rezultata poremećaja jedne harmonije koja treba da postoji u čoveku u odnosu na samoga sebe i druge ljude ili sredinu. Sve ove potrebe odražavaju se u našoj svesti kao kompleksni osećaji nedostataka izraženi u vidu zahteva. Ti kompleksni osećaji su prema dr M. Zvonareviću dvojake prirode — organske i intelektualne. »Organski osećaji predstavljaju odraz bioloških potreba u organizmu i sadrže u sebi kako osjete tako i čuvstvene elemente. Intelektualni osećaji (naziv možda nije najadekvatniji) su odraz socijalnih potreba čoveka, a sadrže — pored čuvstvenih elemenata — u prvom redu razne misione i predodžbene elemente«. ⁷⁾ Ti osećaji za koje se smatra da su negativno afektivno obojeni i praćeni opštom psihološkom napetošću u raznim stepenima i formiraju motiv budući da su odraženi u svesti kao predstave o potrebi, pri čemu se istovremeno javljaju i predstave

⁷⁾ Dr M. Zvonarević, isto str. 59. Takođe videti i dr T. Tomeković isto delo, str. 56—84.

o akciji kojom će se ona zadovoljiti kao i težnja da se akcija izvede. Zato se motiv i pojavljuje kao pokretač ljudske voljne aktivnosti.

2. Motiv i cilj. Motiv i cilj su nerazdvojno povezani. Ta povezanost je toliko velika da oni ne mogu postojati jedan bez drugoga. Ljudske voljne radnje uvek proizilaze iz određenih ciljeva. Tu veliku istinu, da svaka ljudska delatnost ima neki motiv, utvrdio je još u doba antike veliki Aristotel. Prema tome, ako je motiv ono što pobuđuje i pokreće čoveka na delatnost, cilj je ono što se teži da ostvari tom delatnošću. Cilj je dakle, rezultat koji treba da bude ostvaren preduzetom radnjom. On se sastoji u efektu koji se proizvodi u spoljnom svetu radnjom izvršenja, a izražava se u vidu neke promene na objektu delatnosti.

Iz ovoga jasno proizilazi da je cilj objektivna kategorija za razliku od motiva kao subjektivne psihološke kategorije. Cilj je objektivna kategorija, jer se nalazi izvan psihološke ličnosti čoveka. Čak i onda kada čovek uzima samoga sebe, svoju psihološku ličnost kao objekt dejstva cilj ostaje nešto objektivno. I u takvom slučaju preduzimaju se delatnosti koje treba da dadu vidljiv rezultat u objektivnom svetu koji mora biti izražen u obliku neke promene kod same ličnosti.

Motiv se pojavljuje kao uzrok delatnosti a cilj kao rezultat delatnosti, kao posledica. U krivičnopravnom smislu cilj se po pravilu poklapa sa posledicom kao realnom promenom nastalom na objektu napada. Ali to poklapanje nije potpuno. Naime, u izvesnim slučajevima cilj može biti realizovan jednom posledicom, a u drugim — nizom posledica tj. krajnjom odnosno naknadnom posledicom. Po pravilu, cilj se poklapa sa onom posledicom kojom se zadovoljava pobuda tj. sam motiv koji je pokrenuo radnju. Tako napr. kod krađe oduzimanjem tuđe pokretne stvari na protivpravan način zadovoljava se motiv koristoljublja. Ako otpadne motiv nema ni krađe. Cilj je ostvaren kroz posledicu pritežanja i posedovanja oduzete pokretne stvari. Ili napr. kod ubistva iz osвете cilj radnje je postizanje posledice smrti. Sa nastupanjem ove posledice ostvaren je cilj preduzete radnje a time zadovoljen i motiv osвете — uspostavljanje ravnoteže kod povređenog častoljublja, neka vrsta moralne nadoknade za povredu preosetljivog častoljublja ili nanetog bola. Cilj je postignut posledicom. Da nije bilo motiva osвете, nastale iz bola zbog povrede časti ili osećanja žalosti zbog gubitka nekog bliskog člana ili prijatelja ili pak nekog dobra odnosno većeg interesa, ne bi došlo ni do krivičnog dela. Dakle, da nije bilo motiva osвете ne bi se ni cilj sastojao u ubistvu. Iracionalan motiv vodi ka iracionalnom cilju — uništenja najveće ljudske i društvene vrednosti.

U oba navedena slučaja cilj se ostvaruje kroz jednu posledicu. Međutim, u nekim slučajevima cilj se ostvaruje posredstvom čitavog niza ili pak većeg broja prehdodnih posledica da bi došlo do glavne posledice kroz koju se on konačno realizuje udovoljavajući i motiv aktivnosti odnosno sveukupne delatnosti. Primer: da bi se zadovoljio motiv koristoljublja doneta je odluka da se izvrši pljačka banke. Najpre se obijanjem ili provaljivanjem oštećuju vrata, odnosno prozori ili zid, zatim se nailazi na čuvara i isti povređuje ili ubija, obija tre-

zor i najzad uzima novac. Ovde je cilj oduzimanja novca realizovan tek krajnjom posledicom jer se samo njome udovoljava motiv koristoljublja kao podstrekač i usmerivač cele akcije. Imamo dakle to da motiv koristoljublja postavivši kao cilj akcije oduzimanje novca nailazi na prepreke na putu njegove realizacije i postavlja kao prethodne ciljeve uklanjanje prepreka i nastavljanje radnje prema glavnom cilju u kome nalazi svoje zadovoljenje. Iz ovoga se jasno vidi da motiv određuje cilj. Cilj se dakle projektuje u motivu. Otuda i važnost motiva. Ako se ne zna motiv ne može ni da se razume zašto je čovek postavio taj a ne neki drugi cilj. Cilj se dakle, ne može ni zamisliti bez postojanja motiva.

Ali ako motiv određuje cilj ni cilj nije bez uticaja na motiv. Naime sam cilj može da prouzrokuje rađanje motiva koji će pokrenuti i usmeriti radnju prema ovome da bude ostvaren. On se tada javlja kao spoljni podsticaj motiva. Uzmimo ovakav primer: lice A. vidi kod pijanog lica B. veliku količinu novca kojom se ovaj hvališe trošeći ga nemilosrdno. Budući da je ostalo bez novca lice A. poželi da licu B. uzme jedan deo, jer će ga ovo, po njegovoj oceni, nekorisno potrošiti ili da će neko drugi iskoristiti priliku i prevarom ili krađom oduzeti mu novac. Tako, dakle, velika svota novca postakne želju kod lica A. koja nalazi racionalno i moralno opravdanje za prisvajanje jednog dela toga novca. Cilj je dakle, kao objektivni faktor podstakao želju, ona se pretvorila u motiv koji je pokrenuo radnju i usmerio je na protivpravno oduzimanje novca. Cilj je podstreknuo motiv, a ovaj je pokrenuvši radnju preko nje ostvario posledicu i realizovao cilj, zadovoljavajući time i svoju težnju, tj. samoga sebe.

3. Vrste i sukob motiva. Motiv nije stalna, već promenljiva psihološka kategorija. Isto tako, on nije ni jedinstvena, nego složena kategorija u svojoj raznolikosti. Jedni se motivi rađaju, drugi nestaju, jedni menjaju svoj pravac kretanja, a drugi čak i svoj oblik. Istovremeno može da dejstvuje veći broj motiva i to u istom pravcu ili pak u različitim pravcima. I baš zato što motiv nije konstantna i jedinstvena kategorija, on nije i ne može biti konstitucionalno obeležje čoveka, kao što se to, u izvesnom smislu, može reći za karakter, temperament, pa i volju. Naravno, i ove kategorije su promenljive, ali su te promene mnogo sporije i manje vidljive. S druge strane, u osnovi ovih kategorija ostaju neke karakteristike nepromenljive. Zbog toga one i čine konstitucionalna obeležja, tj. specifične, posebne odlike određenog čoveka, koje u svom jedinstvu čine neponovljivu psihološku ličnost. Sigurno je da ove konstitucionalne specifične osobine imaju snažan uticaj na motivaciju, posebno na izbor motiva. Ali sigurno je i to da i motivi sa svoje strane vrše uticaj na celokupnu ličnost čoveka, posebno na volju. Međutim, i ako se sve psihološke kategorije uključuju u akciju koju pokreće motiv i vrše snažan uticaj, one time ne negiraju pokretačku snagu motiva.

Pošto motiv nije jedinstvena, već složena kategorija po svojoj raznolikosti, to je logično da mora postojati veliki broj motiva. D. Kreč i R. Kračfild kažu: »Kada bismo uzeli ma i najmanju nijansu

motiva svih ljudi na svetu, našli bismo da se broj različitih ljudskih motiva penje na bilione«. Jasno je onda zašto se moraju zanemariti brojne razlike i pronaći neki zajednički elementi pojedinih motiva i tako svedu na određeni broj grupa.

U psihološkoj nauci najčešće se motivi svrstavaju u tri grupe, i to u: osnovne, lične i socijalne motive.⁸⁾ Međutim, ima i takvih deoba kao što su: urođeni i stečeni motivi, pozitivni i negativni, socijalni i antisocijalni, altruistički i egoistički, itd. Prema D. Kreču i R. Kračfild-u svi motivi, ma koliko ih bilo, usmereni su na ostvarenje četiri najopštija cilja: opstanak, sigurnost, zadovoljnje i stimulaciju. Najopštiji ciljevi čoveka su dakle: da ostane u životu, da ima stalnu sigurnost, da oseti uživanja i da doživljava nove podsticaje. Prva dva opšta cilja izražavaju motivaciju pomanjkanja i odraz su potreba, dok druga dva izražavaju motiv obilja i odraz su želje da se doživi zadovoljstvo, tj. da se dobije nagrada ili stekne priznanje, da se nešto sazna, otkrije ili nauči, da se traga za novim saznanjima i razvija stvaralaštvo, itd. Motivi koji su usredsređeni na ostvarenje navedena četiri sveopšta cilja mogu se svrstati u četiri grupe i to: 1) motive koji se odnose na telo ličnosti, 2) motive koji se tiču odnosa sa sredinom, 3) motive koji se tiču odnosa sa drugim ljudima i 4) motiva koji se odnose na vlastitu ličnost.⁹⁾

Sa krivičnogpravnog stanovišta samo neke od ovih grupa motiva imaju praktičan značaj. Naime, posmatrano sa stanovišta društvenog interesa, za nas su od važnosti sledeće grupe motiva: socijalni i antisocijalni, altruistički i egoistički, časni i nečasni, tj. niski motivi. Uglavnom na ovim grupama motiva se zasniva socijalno-etički značaj krivičnog dela, a posebno društvena opasnost učinoica dela što je od uticaja kod određivanja i odmeravanja kazne po vrsti i meri.

Pre nego što čovek odluči da pristupi izvršenju jedne određene radnje, on razmišlja i to: najpre o posledicama njenog izvršenja ili neizvršenja; zatim, o načinu izvršenja ili izbegavanja izvršenja; i najzad, o sredstvima izvršenja, mestu i vremenu kao i drugim okolnostima koje prate izvršenje radnje i nastanak posledice. Taj proces razmišljanja predstavlja jednu vrstu kalkulacije, procene racionalnosti motiva. To pak znači, da se često javlja veći broj motiva i to različitih. Tako se javljaju motivi koji podstiču i vuku ka izvršenju radnje i motivi koji se opiru ili čak suprotstavljaju njenom izvršenju. Čak i oni motivi koji pokreću i vode ka izvršenju radnje mogu biti različiti ne samo po snazi dejstva nego i po tome da stimulišu različite načine ostvarivanja radnje izvršenja ili različito ostvarivanje posledice po obimu. Odabiranje stava za izvršenje ili neizvršenje, za ovakvo ili onakvo izvršenje određene radnje, znači ustvari i izbor jednog motiva ili grupe motiva, tj. pobeđu jednog nad ostalim ili jedne grupe nad drugom. Ova borba motiva postoji uvek kada se čovek nalazi u isku-

⁸⁾ Dr D. Jevtić: Sudska psihopatologija, Beograd, 1960, str. 21—32. Dr T. Tomeković: Isto delo, str. 63—81. Detaljnije o ovome videti Dr D. Subotić: Motiv i njegov značaj u krivičnom pravu i jugoslovenskom Krivičnom zakoniku, Novi Sad, 1938, str. 47—50.

⁹⁾ D. Kreč, R. Kračfild, op. cit. str. 287.

šenju, kada postoje različiti putevi i načini rešavanja nastalog problema, tj. kada postoje alternacije u rešavanju konflikata.

Izbor motiva ne vrši se bez napora. Taj napor se izražava ne samo u intelektualnoj već i osećajnoj sferi čoveka. To zbog toga što je neki motiv jače a drugi slabije poduprt osećanjima i što je čovek sklon da, usled pritiska onog motiva koji je jače obojen osećanjima, donese odluku u njegovu korist, tj. da ga odabere za nosioca akcije. A odluka mora da bude zasnovana na onom motivu koji je najracionalniji, tj. na onom koji vodi ka zadovoljenju potrebe ili rešenju problema najoptimalnije, a koji je istovremeno u skladu i sa društvenim zahtevima izraženim kroz pravila ponašanja. Napor kod izbora može da izazove posebnu napetost kada se sukobe dva motiva podjednake snage, pri čemu su oba podjednako ili približno podjednako poduprti jakim osećanjima ili je jedan više racionalan, a drugi nešto manje ali je praćen snažnim osećanjem, onda se teško vrši izbor i dolazi do dvoumljenja i oklevanja. Kad se pak sukobe dva jednaka motiva po racionalnosti, a nisu praćeni osećanjima onda može da dođe do neodlučnosti, flegmatičkog odnosa tj. ravnodušnosti pri čemu spoljni podsticaji ili pritisci mogu da izbere odluku u korist jednog od njih. Za odgovornost uopšte, a za krivičnu posebno, traži se svesna analiza i izbor boljeg odnosno racionalnijeg motiva sa stanovišta društva, ili bolje rečeno, manje štetnog u rešavanju konflikata. Ako nema alternative onda nema ni borbe motiva a time ni kolebanja kod donošenja odluke. Nema borbe motiva ni onda ako je motiv praćen afektima, tj. izlivom ili burom osećanja tako da ostali bivaju prikočeni ili neutralisani u svom dejstvu kao ni onda kada ovakve emocije zauzmu mesto motiva i dejstvuju umesto njega. U ovakvom slučaju dolazi do nedovoljno kontrolisanog i iracionalnog ponašnja ili pak impulsivnog ponašanja, kao u poslednjem primeru, pri čemu sva ona mogu imati štetan i društveno opasan karakter. Veliki broj krivičnih dela upravo vrši se radnjama koje su nastale na ovaj način!

Od toga koji se motiv odabere zavisiće u velikoj meri i akcija i stav njenog aktera prema njoj i njenom rezultatu. Jer voljni akt, psihološki posmatrano, je onaj čovekov akt koji je motivisan, tj. saznat i prihvaćen odnosno odobren da se izvrši i izvršenje izvedeno njegovim radnjama.

4. Značaj motiva u krivičnom pravu. U osnovi svake voljne ljudske radnje, kao što smo videli, leži motiv kao njen podstrekač i usmerivač ka određenom cilju. To pak znači da je ljudska voljna radnja svrsishodna delatnost, tj. delatnost koja je uvek usmerena na to da se postigne neki rezultat. Taj rezultat voljne ljudske delatnosti može biti veoma različit, ali se on svodi na promenu ili očuvanje nekog stanja u spoljnom svetu, tj. izvan sfere svesti aktera delatnosti. Razume se da rezultat izražen na ovaj način može biti društveno koristan ili društveno štetan, tj. društveno opasan — rečeno krivičnopravnim jezikom. Pošto je motiv pokretač svake voljne delatnosti pa i one kojom se ostvaruje društveno opasna posledica, dakle, krivično delo, onda je jasno da je njegova uloga u krivičnom pravu veoma značajna.

Najvažnija uloga motiva u oblasti krivičnog prava je bez sumnje u formiranju vinosti. U svakom krivičnom pravu koje zasniva odgovornost i kažnjivost na subjektivnoj osnovi, utvrđivanje postojanja krivice je osnovni princip za primenu kazne kao najefikasnije krivično-pravne sankcije. Krivično delo je objektivna potreba i povod, a krivica osnov za kažnjavanje. A motiv upravo u formiranju krivice, shvaćene kao odnos između psihološke ličnosti čoveka i njegovog dela, ima posebnu ulogu. To je i razumljivo, jer psihološki odnos čoveka prema društveno opasnom delu kao svom ostvarenju, koji se ispoljava u formi umišljaja ili nehata, predstavlja nešto na što se jedino može delovati u transformaciji čoveka, njegovom obuzdavanju i prilagođavanju društvenim zahtevima izraženim kroz pravila ponašanja sadržanih u propisima pravnih akata. Bez postojanja krivice kao osnova za primenu kazne, kazna bi izgubila svrhu a time i društveni značaj.

Treba odmah reći da se utvrđivanje oblika i stepena vinosti formalno vrši na bazi postojanja određenog stepena svesti i volje, odnosno samo svesti ili mogućnosti njenog postojanja i istraživanje postojanja ili nepostojanja motiva nije nužno. Kažemo formalno, jer bi realno posmatrano utvrđivanje postojanja ili nepostojanja motiva kao uzročnika voljne akcije odmah vodilo ka rešenju o kom se obliku vinosti radi. I ne samo to. Utvrđivanje umišljaja ili nehata nezavisno od motiva nije dovoljno za preciziranje oblika i stepena krivice, jer bi to značilo, kako to s pravom primećuje V. Goldiner, da se umesto individue sa stvarnim motivima posmatra izvršilac kao apstrakcija, tj. kao ličnost sa slobodnom voljom, pri čemu bi se celina čoveka kao individualnog bića zamenila opštim svojstvom koje je lišeno posebnih karakteristika određene ličnosti.¹⁰⁾ Da bi se to izbeglo neophodno je da se prouče psihičke aktivnosti i drugi uslovi pod kojima se formira umišljaj odnosno nehat a pre svega motiv i cilj ponašanja. Utvrđivanje motiva u svakom konkretnom slučaju i njegovog odnosa prema ostalim elementima vinosti može se vršiti na osnovu sveukupnosti subjektivnih i objektivnih uslova ponašanja. Tako se zapravo i jedino može utvrditi oblik i stepen vinosti u sudskoj praksi. Naše dalje razmatranje biće posvećeno pitanju uloge motiva u formiranju umišljaja i njegovog odnosa prema nehatnom odnosno nevoljnom ponašanju.

Međutim, pre nego što pređemo na razmatranje najavljene problematike, treba reći da se uloga motiva ne ograničava samo na kategoriju vinosti u domenu krivičnog prava. Njegovo dejstvo takođe je od značaja za kvalifikaciju dela. Istina, motiv ne ulazi u sastav bića krivičnog dela, ali zato istom može dati teži ili lakši oblik. Time on posredno utiče i na zakonsko odmeravanje kazne. Pored toga on se uzima kao olakšavajuća ili otežavajuća okolnost s obzirom na to koji je motiv pokrenuo izvršioca dela na preduzimanje radnje i ostvarenje posledice koja, kao što smo videli, predstavlja cilj delatnosti pokrenute motivom i kojim se on zadovoljava. Ako se radi o altruističkom ili humanom, socijalnom motivu, motivu, dakle, koji ima neki karakter dobročinstva, odnosno neki viši cilj, onda će sud kod odme-

¹⁰⁾ V. Goldiner: Motiv pretopljenja i ego značenje u sovjetskom ugotovnom pravu, Sovetskoe gasudarstvo i pravo, 1958, 1, pr. 45.

ravanja kazne izreći ili blažu kaznu ili niži iznos predviđene kazne. I obrnuto, ako je rukovodeći motiv asocijalnog karaktera, napr. u pitanju je gramzivost ili osveta, onda će sud izreći veći iznos kazne u okviru granica zakonom predviđene kazne za to delo od onog iznosa koji bi bio izrečen da nije bilo ovakvog motiva. Ukoliko je pak, zakonodavac ovakav motiv uzeo kao kvalifikativ tada će postati teži oblik krivičnog dela a time i teža kazna po vrsti ili po visini. Najzad, motiv je važan i za primenu sankcije, tj. za resocijalizaciju kao penološku problematiku. Naime, otkrivanje i utvrđivanje motiva omogućava i bolji izbor mera i sredstava za vaspitno dejstvo na izvršioca dela. Naravno, motiv nije ovde odlučujući, jer je potrebno poznavanje celokupne ličnosti delikventa, a pre svega karakternih osobina, ali on nikako, ne sme biti zanemaren jer izvire iz ovih osobina i potvrđuje njihovo postojanje.

Dakle, kao što se vidi motiv ima veoma značajnu ulogu u krivičnom pravu. Međutim, mi ćemo razmotriti samo njegovo dejstvo u formiranju i utvrđivanju oblika vinosti, jer on upravo kroz ovu kategoriju odražava i stepen društvene opasnosti učinioca dela.

II

Uloga motiva u formiranju oblika vinosti

1. **Motiv i direktni umišljaj.** Ako je motiv saznata težnja koja kod čoveka izaziva predstavu o određenom cilju kao i aktivnost da se taj projektovani cilj ostvari, onda se on nalazi u osnovi direktnog umišljaja. To je logično i sasvim razumljivo, jer je motiv osnov svakog voljnog ljudskog akta, a direktni umišljaj je upravo najirazitiji voljni akt. To znači da nema niti može biti direktnog umišljaja bez motiva kao njegove osnove. Direktni umišljaj postoji na bazi realne predstave o cilju i to tačno određenom cilju koji se ostvaruje određenim sredstvima i odabranom radnjom na objektu koji postoji i koji je fiksan u svesti.

Psihološki posmatrano, motiv je konstitutivni elemenat umišljaja.¹¹⁾ Istina, zakonodavac i pravna nauka mu ne priznaju to svojstvo tj. ne smatraju ga samostalnim elementom, već elementom koji je sadržan u volji kao višoj psihološkoj kategoriji. Dakle, suprotno nekim psihološkim shvatanjima novijeg vremena, koja ne priznaju volju kao stvarnu psihološku kategoriju, već kao izvedenu iz motivacije kao stvarne i dejstvujuće kategorije koja ima materijalni osnov postojanja u čovekovo potrebi. Mi ovde nećemo ulaziti u to da li je motiv samostalni konstitutivni elemenat direktnog umišljaja ili je sadržan u volji kao višoj psihološkoj kategoriji. Za nas je bitno to da znamo da direktni umišljaj ne može postojati bez motiva. Tamo gde nema motiva koji opredeljuje izvršioca da prouzrokuje društveno opasno delo nema ni koncentracije misli i želje pa nema ni direktnog umišljaja. Direktni umišljaj postoji kada kod učinioca dela postoji jasna slika o stvarnim obeležjima dela, tj. o radnji, sredstvima, objektu i posledici i

¹¹⁾ Vidi: Dr Subotić: isto delo, str. 74.

kada je njegova volja, izražena u htenju ili željenju, upravljena na ostvarenje ove posledice. A može se hteti ili želiti samo ona posledica prema čijem ostvarenju postoji jedno stremljenje dovoljno snažno da pokrene izvršioca na delatnost i da tu delatnost usmeri prema posledici kao cilju kojim se stremljenje zadovoljava. Upravo to stremljenje je motiv a posledica takva kakva je predviđena na određenom objektu jeste cilj. Ovde kod direktnog umišljaja se najbolje vidi i povezanost motiva i cilja, pri čemu izgleda da su to samo dve strane jedne iste pojave tj. kao da je motiv samo projekcija cilja kao objektivne kategorije u svesti izvršioca, koja izvan njegovog rezultata ne bi mogla postojati. Motiv jeste projekcija cilja i stremljenje ka cilju, ali on može postojati i bez prisustva objekta na kome se cilj ostvaruje. Važno je da takav objekt postoji i da na njemu može biti ostvarena posledica a time i sam cilj.

Ako, dakle, direktni umišljaj ne može postojati bez motiva, jer je to svesna i voljna delatnost usmerena na tačno određeni cilj koji se realizuje prouzrokovanjem posledice, onda je jasno da on ulazi u sastav umišljaja. Upravo ustanovljavanjem motiva utvrđuje se i postojanje direktnog umišljaja. Po pravcu usmerenosti motiva, tj. cilja delatnosti može se jasno videti vrsta motiva a time i kvalitativna strana direktnog umišljaja. Tako, npr. ako dva lica kao svedoci u krivičnom postupku protiv okrivljenog dadu lažan iskaz na osnovu kojih ovaj bude osuđen (čl. 283 st. 4.), ali prvi to učini sa ciljem da zaštititi od gonjenja svog prijatelja za koga zna da je pravi izvršilac krivičnog dela za koje se sudi, dok drugi to čini sa ciljem da se reši političkog konkurenta za neku funkciju iako zna da on nije učinilac dela, imamo dve različite vrste motiva i dva različita cilja koji se ostvaruju preko iste posledice — osude nevinog čoveka. I jedan i drugi učinilac vrše krivično delo davanja lažnog iskaza sa direktnim umišljajem, ali zbog različitosti karaktera motiva imamo u dva direktna umišljaja različita po svom kvalitetu. Taj kvalitet umišljaja čini osnovu za određivanje društvene opasnosti ličnosti. U našem primeru kod prvog učinioca dela pokretač akcije je motiv prijateljstva. Duboko osećanje privrženosti i odanosti svedoka prema pravom izvršiocu dela za koje se sudi, opredelio ga je da se odluči na lažno svedočenje tj. na izvršenje krivičnog dela davanja lažnog iskaza u krivičnom postupku. Njegov odnos prema okrivljenom, koji na bazi njegovog lažnog iskaza biva nevino osuđen, može biti izražen kroz osećanje sažaljenja ili još više kroz osećanje bola i grže savesti zbog sopstvene krivice. Izuzetno, ako je privrženost na afektivnoj osnovi tj. pod uplivom anormalno snažnih osećanja, može se taj odnos izraziti kroz indiferentnost. Kod drugog učinioca ovog dela težnja za vlašću tj. vlastoljublje koje je ugroženo konkurencijom optuženog izaziva kod ovog zavist, pa možda i mržnju, a time i svesno i voljno opredelenje za davanje lažnog iskaza, jer je to sredstvo da se u datom momentu kroz posledicu osude postigne cilj — eliminacija protivnika. Njegov interni odnos prema optuženom jeste dakle zavist i strah od protivnika na kojima počivaju netrpeljivost i mržnja. Dakle, kod prvog učinioca dela direktni umišljaj izvire iz plemenitog osećanja: prijateljstva, prema pravom izvršiocu, a prot-

kan je i humanim osećanjima prema nevino osuđenom: sažaljenjem i osećanjem bola koje proizilazi iz griže savesti, dok kod drugog direktni umišljaj izvire iz vlastoljublja a praćen je zavišću i netrpeljivošću prema nevino osuđenom. Prema tome, to su dva različita direktna umišljaja po svom kvalitetu. Oni odražavaju i različitu društvenu opasnost učinilaca, pa će to, razume se, biti od uticaja ne samo na različito kažnjavanje za isto krivično delo, nego će zahtevati i drugačiji tretman u izvršenju kazne, tj. primenu različitih mera resocijalizacije.

Motiv igra ulogu i na pravac i domen prostiranja direktnog umišljaja. Tako npr. kad lice A, puca na lice B. pa ga promaši tako da metak udari u zid pa se odbije i rani lice C. onda se jasno vidi da je umišljajna radnja upravljena na lice B. a ne na lice C. Istraživanjem motiva delatnosti možemo videti šta je lice A. htelo da ostvari preduzetom radnjom. Ako se ustanovi da između njega i lica B. postoji dugotrajna netrpeljivost, odnosno neprijateljstvo ili osnovan razlog za osvetu, onda je jasno da takvi motivi nalaze zadovoljenje u posledici ubistva, pa će ovo biti kvalifikovano kao pokušaj ubistva. Naprotiv, ako se ustanovi da je lice B. zadirkivalo ili ometalo lice A. u nekom veoma važnom poslu ili razgovoru pa je htelo samo da ga zaplaši i zato pucalo iznad njega u zatvorenom prostoru, pri čemu se metak odbio i sasvim na drugom kraju prostorije ranio lice C., tada umišljajna radnja nije usmerena na posledicu lišenja života ni lica B. niti lica C. To zbog toga što nema takvog motiva koji bi se zadovoljio i neutralisao, odnosno ugasio rezultatom lišenja života. Nastala posledica je izvan motiva ona je indirektni proizvod radnje, pa je stoga izvan sadržaja umišljaja. Ili uzmimo ovakav primer: lice M. nalije u piće škodljivu materiju licu N. sa ciljem da ga omalovaži i kompromituje kao slabića pred nekom devojkom u društvu i time poruši njene simpatije prema licu N. i skrene pažnju na sebe. Međutim, lice N. je bilo alergično na neku supstancu sadržanu u toj materiji i dođe do teškog narušavanja metabolizma a zatim i smrt. Domen prostiranja motiva, a time i umišljaja, ograničava se na privremeni poremećaj: na opijanje, povraćanje i gubljenje sposobnosti kretanja za jedno kraće vreme, ali ne i na smrt lica N. Teža posledica je izvan granica ne samo direktnog nego i eventualnog umišljaja i pripada nehatu ukoliko je lice M. moglo imati predstavu — o takvom ishodu.

Ako rezimiramo prethodno izlaganje o uticaju motiva na formiranje direktnog umišljaja mogli bismo da izvedemo sledeće zaključke: 1) nema niti može biti direktnog umišljaja bez postojanja motiva; 2) motiv je u osnovi direktnog umišljaja kao najizrazitije voljne i ciljne delatnosti, on je njegov konstitutivni element i 3) motiv utiče na kvalitet, pravac i obim prostiranja direktnog umišljaja.

2. Motiv i eventualni umišljaj. Odmah da kažemo da je eventualni umišljaj takođe voljna radnja koja je usmerena na postizanje određenog cilja. On je, dakle, samo vrsta voljne radnje. Budući da je i ovde u pitanju voljna i svrsishodna, tj. ciljna radnja, logično je da i kod ovakve radnje mora postojati motiv, jer je on pokretač svake voljne radnje. Prema tome, radnja kod eventualnog umišljaja je motivisana

isto kao i radnja kod direktnog umišljaja. Isto tako i kod jedne i kod druge vrste umišljaja postoji svrsishodnost, tj. cilj koji se želi ostvariti preduzetom delatnošću.

Međutim, baš cilj preduzete delatnosti pokazuje razilke u motivaciji. Kod direktnog umišljaja cilj preduzete delatnosti, odnosno radnje, je ona društveno opasna i zabranjena posledica koja je nastala na zaštićenom objektu. Motiv je, kao što smo videli, pokrenuo i usmerio radnju na proizvođenje baš te nastale društveno opasne i zabranjene posledice, jer se njenim ostvarenjem postiže cilj i zadovoljava motiv kao svesna težnja, tj. on se ili smiruje za izvesno vreme ili gasi zauvek. Drugačija je situacija kod eventualnog umišljaja. Ovde cilj delatnosti nije ona društveno opasna posledica koja je nastala, nego neka druga posledica, koja takođe može biti društveno opasna i zabranjena ali i ne mora. Motiv dakle, nije pokrenuo radnju zbog nastale posledice niti je usmerio prema njoj, on je pokrenuo tu radnju zbog druge posledice čijim nastankom se ostvaruje cilj i zadovoljava njegova žudnja, ali je ta druga, ciljna posledica izostala, a nastala ova koja nije bila cilj delatnosti, ili je pak sa nastankom ciljne, nastala i ova koja je izvan cilja ali je nužan proizvod delatnosti. Drugim rečima, motiv kod eventualnog umišljaja ne vodi direktno ka nastaloj društveno opasnoj posledici, već indirektno: u težnji da se ostvari druga prihvata se i ova samo da se započeta radnja ne prekine odnosno ne odustane od njenog izvršenja. Motiv, koji je usmerio radnju prema posledici koja je cilj delatnosti, tj. preko koje se ostvaruje cilj, toliko je jak da učinilac nastavlja radnju pristajući da nastane i ova posledica koja je nastala a koju je on sagledao kao verovatan ili moguć proizvod svoje — ali u drugom cilju preduzete delatnosti.

Kako to izgleda u praksi može se videti iz primera koje ćemo ovde izložiti. Vozač kamiona, čija je nosivost pet tona, prihvati da utovari teret od šest tona s tim da mu se zbog preopterećenosti kamiona plati viša cena od normalne cene koja se plaća po toni za tu vrstu robe. Zbog preopterećenosti, neravnog puta i oslabeledih guma dođe do pucanja istih na zadnjem desnom točku i do lomljenja osovine na njemu. Vozač je svestan da je kamion pretovaren za jednu tonu i da je put neravan te da gume možda neće izdržati, ali težnja za zaradom, tj. želja da iskoristi situaciju i ostvari veću zaradu je toliko jaka da on pristaje na rizik: da nastane posledica koju predviđa, ali ne želi a koja stvarno i nastaje. Cilj njegove radnje nije onesposobljavanje kamiona, nego ostvarenje veće zarade. Postavljajući taj cilj motiv je usmerio radnju samo prema njemu, ali u svesti izvršioca dela postoji i predstava o mogućnosti nastanka društveno opasne posledice koju ne želi, ali se od njenog nastupanja ne može osigurati. On dakle, pristaje na rizik da se desi predviđena posledica ugrožavanja saobraćaja i nanošenja materijalne štete vlasniku kamiona, jer od zarade ne odustaje. Ovde je motivom obuhvaćen cilj veće zarade novca, tj. dozvoljeni rezultat radnje, a ne i ostvarenje društveno opasne posledice — ugrožavanje saobraćaja i nanošenja materijalne štete. Međutim, posledica ugrožavanja saobraćaja i nanošenja materijalne štete je projekтована u svesti izvršioca kao verovatan ili moguć ishod njegove radnje,

pri čemu on ne odustaje i od takvog ishoda jer je želja za zaradom jača pa time taj isti motiv koncipira i posledicu ugrožavanja sa štetom koja je nastala. U ovom primeru imamo, dakle, to da je ostvaren onaj rezultat radnje koji se nije hteo dok je izostao onaj koji se hteo. Motiv, je međutim, posredno obuhvatio i neželjeni rezultat, tj. krivično delo ugrožavanja javnog saobraćaja.

Kao drugi primer neka nam posluži ovakav slučaj: lice A. hoće da ubije lice B. koje se vozi u otvorenom automobilu sa još tri saputnika. On ne želi da ubije niti povredi ni jednog od tri saputnika kao ni vozača. Njegov cilj je samo lice B. koje on želi da likvidira kao političkog protivnika. Za ostvarenje ovog cilja lice A. se dobro pripremilo: snabdelo se automatskom snajperskom puškom, izvežbalo nišanje cilja u pokretu, zauzelo pogodno mesto, itd. i sigurno je da će ostvariti posledicu koju hoće. Ali i pored sve ove sigurnosti ono predviđa da može pored ove posledice da ostvari još neku koju ne želi, tj. da ubije ili rani nekoga od saputnika ili vozača ili pak nekog od pešaka na trotoaru. Za nastanak takvih posledica koje motiv nije odabrao kao cilj i koje lice A. ne želi, postoji ne samo mogućnost nego čak i verovatnoća jer u njegovoj svesti postoji predstava o tome da se kola kreću; da saputnici razgovaraju i naginju se jedan prema drugome, da sede jedan iza drugoga, da na trotoaru ima pešaka i da, makoliko dobro nišanio, postoji verovatnoća da ubije ili rani još nekoga. Pa ipak, iako on predviđa ove posledice kao verovatne ili bar moguće on ih ne želi, jer nisu cilj delatnosti. Motiv se njihovim ostvarenjem bez ostvarenja ciljne posledice ne zadovoljava i ne gasi. Zato da bi se cilj ostvario motiv izazivač delatnosti vrši toliko snažan pritisak na celokupnu psihološku strukturu lica A. da ono i pored sagleđanih posledica, koje će verovatno nastati izvršenjem radnje nije u stanju da mu se odupre i suzbije ga i odsutne od radnje. Tako, motiv iako ne postavlja ove posledice kao cilj. on ih preko radnje indirektno usvaja. Ovde važi princip: posledica preko koje se ostvaruje cilj i zadovoljava motiv mora biti prouzrokovana bez obzira na to što može biti prouzrokovana i neka druga koja se ne želi. Ako tako mora da bude onda neka bude samo da bi se ostvarilo ono što se hoće po svaku cenu.

Iz napred izloženog mogli bismo da izvedemo sledeća dva zaključka: 1) ni eventualni umišljaj ne može postojati bez postojanja motiva i 2) dejstvo motiva kod eventualnog umišljaja nije neposredno i direktno usmereno na prouzrokovanje posledice krivičnog dela, već posredno i indirektno, jer posledica dela nije cilj delatnosti nego je bila tako blizu cilja da se njegovim ostvarenjem, koje je bilo imperativno, ona nije mogla izbeći. Dakle ovde motiv posredno obuhvata i time kompenzira posledicu krivičnog dela.

Motiv i nehat. Polazeći od već utvrđene postavke da u osnovi svakog voljnog čovekovog ponašanja, činjenja ili nečinjenja, leži motiv, onda bi trebalo da svako nevoljno ponašanje, a to znači nehatno, bude ponašanje koje je izvan motiva. Međutim, takav bi zaključak bio netačan, jer ovde treba obratiti pažnju na odnos između motiva i posledice daleko više nego na problem da li je radnja motivisana. To kažemo

zbog toga što postoje tvrđenja da je svako ljudsko ponašanje motivirano, a ne samo ono koje smatramo voljnim ponašanjem.¹²⁾ Razmatrajući problem odnosa motiva i nehata Dr Subotić kaže: »Nehat kao psihološko stanje ne sadrži u sebi motive, jer se ne može kazati da je neko motivisan nepažnjom. Ali sve to još ne znači da nehatno krivično delo nema motiva, bolje rečeno, da krivično pravo u oblasti nehatnih krivičnih dela nema veze sa onom materijom koja se zove motiv«. ¹³⁾

Zaista veoma je teško tvrditi da nehatno ponašanje leži izvan motiva i cilja. Naprotiv, i ovde ponašanje ima svoj rezon i svoju svrshodnost, a to znači da je i ono motivirano i ciljno. Ovo je međutim, tačno kada je reč o radnji, ali ne i posledici. Sigurno je da se posledica nalazi izvan motiva i cilja. Posmatrano ne sa stanovišta radnje nego sa stanovišta posledica koje su društveno opasne i zabranjene mogli bismo da kažemo da kod nehatnih krivičnih dela motiv nije u njihovoj osnovi. On nije određujući, on samo koincidira. Međutim, to je generalizacija koja ništa ne govori o stepenu blizine ili udaljenosti motiva, pa prema tome i stepenu uticaja na pojedine vrste nehatnih delikata. Stoga je potrebno da razmotrimo taj odnos posebno najpre kod svesnog a zatim kod nesvesnog nehata.

Kod svesnog nehata učinilac krivičnog dela predviđa da iz njegove radnje može da nastupi zabranjena posledica, ali olako drži da ona ipak neće nastupiti ili da će je on sam sprečiti. U prvom slučaju on se uzda u dejstvo neke postojeće okolnosti ili okolnosti za koju veruje da postoji koja će da spreči nastanak posledice, dok se u drugom slučaju uzda u samoga sebe, u svoje zalaganje i svoju umešnost. Predviđajući dakle, mogućnost posledice, on istovremeno predviđa i njeno sprečavanje dejstvom neke spoljne okolnosti ili svojim dejstvom i, verujući u to dejstvo, on izvodi radnju u želji da ostvari određeni cilj, ali zbog izostanka očekivanog dejstva ili njegove nedovoljnosti nastupa zabranjena posledica. Posledica krivičnog dela nastaje kao rezultat pogrešne procene zbog površnosti, grube aljkavosti ili nerealnog samopouzdanja i zato je to gruba nepažnja, tj. grubi nemar ili samopouzdanje. Da je učinilac dela pažljivije razmotrio okolnosti video bi da je dejstvo postojeće okolnosti nedovoljno da spreči posledicu ili da takve okolnosti na koju računa i nema, ili pak da on možda neće moći da spreči posledicu usled iskršavanja nepredviđenih okolnosti. Ali da je svega toga bio svestan on radnju ne bi ni preduzeo ili bi je prekinuo pre prouzrokovanja posledice.

Motiv je ovde obuhvatio radnju, ali ne i posledicu. U odnosu na posledicu nema volje pa nema ni motiva, jer se sa tom posledicom niti zadovoljava motiv niti je pak on bio tako snažan u svojoj težnji da povlači i posledicu krivičnog dela za sobom u ostvarenju željenog rezultata kao što je to slučaj kod eventualnog umišljaja. Posledica ostaje izvan motiva, jer cilj nije tako imperativno postavljen da mora biti po svaku cenu ostvaren.

¹²⁾ Videti: D. Vapurov: Značenje motiva v nakazatelnoto pravo, Pravna misl, 1960, 5. str. 30 i dalje.

¹³⁾ Dr D. Subotić, isto, str. 79.

Uzmimo dva primera da bismo jasnije sagledali odnos motiva prema jednoj i drugoj formi svesnog nehata. Ad. 1. Prilazeći grupi lovaca, koji su sedeći oko vatre jeli ispečeno meso od divlje svinje, jedan zakasneli lovac, da bi im se što pre pridružio na njihov poziv, baci napunjenu i otkočenu pušku u stranu u šiprag sa kundakom naniže. Kundak upadne između grana ali se cev odbije u pravcu lovaca pri čemu jedna grančica zakači obarač i puška opali ranivši jednog lovca. AD. 2. Vozač primeti da mu je otkazala nožna kočnica na kolima. Umesto da zaustavi kola i pozove mehaničara, on odluči da nastavi put do prve mehaničarske radnje, koja se nalazi na nekoliko kilometara od mesta kvara, ubeđen u to da se ništa neće desiti, jer će pažljivo i na rastojanju voziti, da će kočiti motorom tj. regulacijom gasa i brzine i da će u slučaju potrebe koristiti i ručnu kočnicu. To samopouzdanje potkrepljuje i činjenicom da je ovo seoski put koji nije opterećen saobraćajem. Na jednom zavijutku iznenada naiđe gomila ovaca s bočne strane ispred vozača. On skida nogu s gasa i povlači ručnu kočnicu, koja je bila olabavljena tako da je do kočenja došlo tek pošto je povučena do poslednjeg kočnog stepena. Ta nepredviđena okolnost i spornost reakcije u povlačenju ručne kočnice doveli su do gaženja jedne ovce i povrede nekoliko drugih.

Ni u jednom od ovih slučajeva zabranjena posledica nije cilj delatnosti niti je pak stvoreni cilj delatnosti bio neophodan i imperativan, jer nema tako snažne težnje koja traži zadovoljenje, pa stoga motiv i ne koncipira nastale zabranjene posledice. U prvom slučaju delatnost je motivisana izazvanom željom da se što pre oslobodi puške i pridruži ostalima za lovačkom trpezom, a u drugom da ne moli nikog i ne opterećuje drugoga da ga vozi do mehaničara i nazad i da ne ostavlja svoja kola kada se može snaći sam uz veću pažnju. Da je postojala sigurnost u nastanak posledica koje su se realizovale ili bar izvesnost oba učinioca bi odustali od radnje. To je i dokaz da motiv ne obuhvata i ne kompenzira nastale zabranjene posledice.

Kod nesvesnog nehata posledica je još više udaljena od motiva, te je, prema tome, sasvim izvan njegovog uticaja. Uzmimo onaj slučaj sa lovcem u drugačijoj verziji. Prilazeći ostalim lovcima on je pušku najpre ukočio a zatim bacio u žbun. Kočnica međutim nije bila ispravna, što on nije znao, tako da je pokretljivost udarača ostala slobodna. Pošto je puška bila odbijena sa okrenutom cevi prema lovcima a okidač zadržan jednom grančicom, ona je opalila i ubila lovca koji je bio najbliži otvoru cevi. Dodajmo tragičnu činjenicu da je poginuli lovac najbolji prijatelj izvršioca dela. Ovakav slučaj se odigrao ove zime u jednom mestu Istočne Srbije. Gde je ovde motiv ako ne postoji predstava o posledici koja je nastala? On se sastoji u istoj onoj težnji da se što pre pridruži ostalim drugovima i podeli sa njima zadovoljstvo uspešnog lova. Mogućnost posledice je iz svesti isključena, jer je puška ukočena i sprečeno opaljenje. A greška je upravo tu, jer sigurnost kočnice se proverava okidanjem uvis. On dakle, nije znao ali je mogao i bio dužan da zna da puška nije ukočena. Zato će odgovornost postojati, ali motivacija nastale posledice je isključena.

Dakle, radnja kod nehata je motivisana voljna delatnost, ali posledica je izvan motiva pa stoga i nevoljna. Motivom pokrenuta radnja bila bi prekinuta, odnosno motiv bi bio ugašen a radnja izostala da je posledica u predstavi izvršenja bila jasno izražena kao sigurna ili izvesna, odnosno da je o njoj postojala predstava.

III

Zaključak

Motiv leži u osnovi svake voljne ljudske aktivnosti. On pokreće i usmerava radnju ka postizanju određenog cilja. Kao subjektivna kategorija, on uvek pretpostavlja cilj kao objektivnu kategoriju. Neodvojiv je od cilja kao što je i ovaj nezamisliv bez motiva. Zbog svoje neraskidive povezanosti izgleda kao da se radi o jednoj jedinstvenoj kategoriji koja ima dva pojavna oblika. Motiv najpre postavlja cilj kao projekciju pa tek onda pokreće radnju i usmerava je ka projektovanom cilju. Sam cilj, pak, realizujući se radnjom izvršenja zadovoljava delimično ili potpuno pobudu, tj. sam motiv. Ostvarivanje cilja vrši se kroz posledicu.

Motiv nije stalna, već promenljiva kategorija. Isto tako, on nije ni jedinstvena, već složena kategorija u svojoj raznolikosti. U pokretanju jedne radnje može da učestvuje jedan ili više motiva. Vrlo često dolazi i do borbe motiva, tj. njihovog sukoba. Od toga koji će motiv pobediti, odnosno koji će biti odabran zavisi u velikoj meri i sama delatnost kao i stav njenog aktera prema posledici kao rezultatu te delatnosti.

I baš zato što leži u osnovi svake ljudske voljne delatnosti i što se kroz njega najjasnije izražava stav izvršioca radnje prema njenom rezultatu, motiv ima veoma značajnu ulogu u oblasti krivičnog prava; a posebno u formiranju vinosti, ili bolje rečeno, umišljaja kao najizrazitijeg oblika vinosti.

Nijedan od poznatih oblika umišljaja ne može postojati bez postojanja motiva. Ovo je najizrazitije kod direktnog umišljaja, jer je on u najvišem stepenu svesna i voljna radnja koja je usmerena na tačno određen cilj koji se realizuje nastupanjem projektovane posledice. Motiv je ovde konstitutivni elemenat jer prožima celo biće direktnog umišljaja. Zbog toga on utiče na kvalitet, pravac i obim vinosti.

Eventualni umišljaj je takođe izraz voljne i ciljne i, prema tome, motivisane delatnosti. Ali za razliku od direktnog umišljaja ovde cilj delatnosti nije društveno opasna i zabranjena posledica koja je nastala, već neka druga posledica ili drugi rezultat. Stoga možemo reći da dejstvo motiva kod eventualnog umišljaja je neposredno u pogledu radnje ali ne i u odnosu na posledicu. Posledicu ovde motiv posredno obuhvata i time je kompenzira. To zbog toga što posledica kod dela izvršenog sa eventualnim umišljajem nije cilj delatnosti, ali je ona bila tako blizu cilja da se njegovim ostvarenjem nije mogla izbeći.

Nehatno ponašanje je takođe motivisano, ali ne i rezultat tog ponašanja. Drugim rečima, radnja kod svesnog nehata je voljna i svrsho-

dna, ciljna delatnost i kao takva ona je motivisana. Međutim, posledica je izvan motiva, pa stoga i nevoljna. Kao dokaz za to služi činjenica da bi učinilac nehatnog delikta odustao od radnje da je bio siguran ili uveren da će posledica nastati. To zbog toga što motiv nije imperativan u izvođenju radnje niti se pak zadovoljava nastalom posledicom. Zato on ne obuhvata nastalu zabranjenu posledicu. Ona dakle, leži izvan motiva. Istina ona se kod svesnog nehata dodiruje sa njim, tj. blizu je granice dejstva motiva, ali ipak izvan nje, dok je kod nesvesnog nehata daleko izvan granice motivisanog polja aktivnosti.

LE MOTIF ET LA CULPABILITE

(Résumé)

Le motif se trouve dans la base de chaque activité volontaire humaine. Il déclenche et dirige l'activité vers l'accomplissement d'un but déterminé. Comme catégorie subjective, il presuppose toujours le but comme catégorie objective. Il est inséparable du but, et le but est inimaginable sans motif. A cause de cette liaison inséparable, il nous semble qu'il s'agit d'une catégorie unique avec deux formes de manifestations. Le motif pose d'abord le but comme projection et ensuite déclenche l'activité et la dirige vers le but projeté. Le but, réalisé par l'activité d'accomplissement satisfait partiellement ou complètement le motif. La réalisation du but est accompli par la conséquence.

Le motif n'est pas une catégorie constante, mais variable. De même, ce n'est pas une catégorie unique, mais composée dans sa diversité. Un ou plusieurs motifs peuvent déclencher une activité. Très souvent il y a de lutte de motifs, c'est-à-dire de conflit entre motifs. Du choix du motif dépend dans le plus haut degré l'activité et la position de l'acteur vers la conséquence comme résultat de l'activité.

Justement à cause du fait qu'il se trouve dans la base de chaque activité volontaire humaine et qu'il exprime le plus nettement la position de l'acteur vers le résultat de l'activité, le motif joue un rôle très important dans le droit pénal, et tout particulièrement dans la formation de la culpabilité, ou, pour mieux dire, de l'intention comme forme la plus exprimée de la culpabilité.

Il n'y a pas une forme connue d'intention sans existence de motif. Ce fait est le mieux exprimé chez l'intention directe, car elle est dans le plus grand degré une activité consciente et volontaire dirigée vers un but bien déterminé qui se réalise par la réalisation de la conséquence projetée. Le motif est ici un élément constitutif, car il imprègne toute l'existence de l'intention directe. Ainsi il porte sur la qualité, la direction et l'envergure de la culpabilité.

L'intention éventuelle est aussi une expression d'activité volontaire, activité avec but, c'est-à-dire activité motivée. Mais dans ce cas le but de l'activité n'est pas la conséquence socialement dangereuse et interdite, qui s'est réalisée, mais une autre conséquence quelconque ou un autre résultat. Ainsi nous pouvons dire que l'effet du motif dans le cas d'intention éventuelle est directe en ce qui concerne l'activité, et ne l'est pas en ce qui concerne la conséquence. La conséquence est, dans un tel cas, embrassée indirectement par le motif, et compensée de tel façon. C'est à cause du fait que la conséquence chez un délit fait avec intention éventuelle n'est pas but de l'activité, mais elle est si près du but qu'on ne pouvait pas l'échapper.

Le comportement négligent est aussi motivé, mais les résultats d'un tel comportement ne l'est pas. En d'autres termes, l'activité dans le cas de négligence consciente est volontaire et appropriée, activité avec un but et, par conséquence, motivée. Cependant, la conséquence se trouve hors du motif et ainsi

elle est involontaire. La preuve est que l'acteur aurait renoncé à l'activité s'il était sûr ou persuadé que la conséquence se réaliserait. C'est à cause du fait que le motif n'est pas impératif dans l'exécution de l'activité et n'est pas satisfait par la conséquence réalisée. Ainsi le motif n'embrasse pas la conséquence interdite réalisée. Elle se trouve hors du motif. A vrai dire, dans le cas de négligence consciente elle touche le motif, c'est-à-dire elle est près de la limite d'effet du motif, mais quand même hors du motif, tandis que dans le cas de négligence inconsciente elle se trouve loins hors des limites de champ d'activité motivée.